

TROOJA SÕDA

(u 1200 aastat eKr)

NB! KOHUSTULIK KÕIGILE!

ÕPI ÄRA PILTIDE SUURENDAMINE!

Leonardo da Vinci. *Leda ja luik*. Wilton House, Salisbury. Inglismaa. (Teose originaal on kaduma läinud, see on 16. saj. pärit koopia.)

- a) Pane hiire osutusmärk (kursor) sellele Leonardo pildile.
- b) Tee üks klõps hiire vasakpoolse klahviga. Pildile tekib raam ja igasse nurka ruuduke (*ruudud on ka raami iga külje keskel, kuid neid praegu vaja ei lähe*).
- c) Liiguta hiire osutusmärk ükskõik millisele pildi nurgas paiknevale ruudukesele nii, et ruutu läbiks kahe teravikuga nool.
- d) Nüüd vajuta hiire vasak klahv alla ning hoia klahvi all. Tekib plussmärk + .
- e) Hiireklahvi all hoides nihuta plussmärki eemale ja pilt läheb suuremaks (kui liigutad plussmärki tagasi, läheb pilt väiksemaks). Tee pilt nii suureks, et näeksid ka detaile ja sa mõistad, kuidas sündisid ILUS HELENA, tema õde KLYTAIMESTRA, ja tema vennad DIOSKUURID ehk KAKSIKUD (*rooma müit*. Castor ja Polux).
- f) Algse suuruse saad sellele pildile, klikkides ühe korra ikoonil *UNDO* ehk „tagasi”. HURRAA-AAA-AAAA!

I

PARIS ANNAB KULDÕUNA APHRODITELE

Peter Paul Rubens. Parise kohtumõistmine. Õli lõuendil. Rahvusgalerii, London.

Euroopa kirjanduse isaks peetakse kreeka kangelaseeposte *Ilias*¹ ja *Odüsseia*² legendaarset autorit Homerost. Arvatavasti elas Homeros 8. saj. eKr. Keegi ei tea täpselt tema sünniaega ja -kohta. Teda kujutleti pimedas raugana. Ebaselge on ka kahe eepose üleskirjutamine. Arvestades eeposte kunstipärast ülesehitust, peetakse tõenäoliseks, et Homeros võis tunda ja kasutada kirja. Tõepärasem on, et Homeros teadis Trooja sõjaga seotud lugusid peast ning kandis neid ette suusõnaliselt. Arvatakse ka, et Homeros on vaid *Iliase* looja ning et *Odüsseia* on hiljem kirja pannud tundmatu autor, kuid see on vaid oletus.

Eeposte praegune kuju pärineb allikatest, mis on kirja pandud 7.-6. saj. eKr, seega pärast Homeroose surma. Kõik laulud (kummaski eeposes on 24 laulu e. peatükki) on kirja pandud heksameetrites (*heksa* – kuus; *metron* – mõõt). Vanakreeka luules on see 6-jalaline värss, mis põhineb pikkade ja lühikeste silpide vaheldumisel. (*Värsijalg on mitmest silbist koosnev üksus. Näiteks: Jutusta / mulle, oh / Muusa, sest / sangarist, / vaevades / vaprast! Riimluulet tol kaugel ajal ei tuntud, see tekkis alles keskajal prantsuse trubaduuride poeesias.*)

Kui esimene kreeklaste kangelaseepos *Ilias* vestab Ilioni ehk Trooja all peetud lahingutest, siis *Odüsseia* pajatab nupuka Odysseuse eksirännakutest koduteel Troojast. Kahe suurteose tegevus toimub umbes 1200 aastal eKr, mil Väike-Aasia (praegu Türgi) looderannikul paiknes õitsev TROOJAMAA, mille pealinnal oli kaks nime – Ilion ja Trooja. Seetõttu kannabki Homeroose kangelaseepos nime *Ilias* - lugu Ilionist ehk Troojast. Troojalased olid **ahhailaste** (kreeklaste) sugulasrahvas. Eeposes kõnelevad kreeklased ja troojalased ühte keelt ja neil on ühised jumalad.

Kunstiajaloos ei ole käsitletav periood veel vanakreeka kultuur. Selle kauge aja kultuuri nimetatakse **Minose** e. **minoiliseks** kultuuriks (näiteks Knossose palee Kreeta saarel), kuid ka üldistavalt **egeuse** kultuuriks. Mandrikreeka asukad olid siis ahhailased, keda me oma ülevaates ka kreeklasteks nimetame. Inimarengu lähtekohalt toimub kahe eepose tegevus **pronksiajal**, kui tähtsamad tööriistad ja relvad valmistati pronksist (*pronks on vase ja tina vm aine segu*). Rauda³ veel ei tuntud, kuid Homeros ise elas juba **rauaajal**.

Kreeta saarel paikneb Knossose palee tänapäeval. Umbes nii võis välja näha ka Trooja.

Vanakreeka jumalad sarnanesid paljuski inimestega. Nad abiellusid, neil olid lapsed, nad isegi tülitseksid ja kandsid üksteise peale pikka viha. Arvati, et jumalad elavad Olümposel, Kreeka kõige kõrgemal mäel. Usuti, et seal paikneb nii peajumal Zeusi inimsilmale nähtamatu palee kui ka teiste jumalate eluasemed.

Olümpose jumalad suhtlesid ka surelike inimestega. Ka Ilioni linnamüüride all võitlevad ühed jumalad ühes, teised jumalad teises leeris. Polnud harv juhul, kui jumalad armusid inimestesse ja neil olid inimestega ühised lapsed. Zeusil oli lapsi nii oma abikaasa Heraga kui ka paljude maiste kaunitaridega (Leda, Antiope, Alkmene jt.).

Sõja kahe sugulasrahva vahel ajendas noore Trooja printsipi PARISE⁴ ja ilusa Sparta kuninganna HELENA⁵ armulugu, mida soosis armastusjumalanna Aphrodite. Saatuslik sündmuste areng, mis viib pikale Trooja sõjale ja selle paljudele järellugudele, algas suurest pulmapeost: meretaadi Nereuse tütar, „hõbejalgne” jumalanna **Thetis** anti naiseks surelikule inimesele, vürst Peleusele, kes valitses Põhja-Kreekas elava mürmidoonlaste rahva üle. Peleus ja Thetis (*tulevase Trooja sõja kangelase Achilleuse vanemad*) kutsusid oma pulmapeole palju olümplasi, kuid jätsid kutsumata tülijumalanna Erise. Kui pulmad olid täies hoos, heitis Eris kättemaksuks pulmaliste hulka kuldõuna, millele oli kirjutatud: **kõige kaunimale** (*siit ka Erise õun ehk tüliõun*).

Pulmalistest ihaldasid õuna endale kolm kaunitari: Zeusi abikaasa Hera, tarkusejumalanna Athena ja armastusjumalanna Aphrodite. Mida teha? Kes langetab otsuse? Vaieldi, vaieldi ja otsustati viimaks, et naise ilu üle otsustagu kõige ilusam surelik nooruk. Ilusaimaks meheks peeti Trooja kuningapoega **Parist**. Nii tõttasidki kolm omavahel tülitsevat jumalannat Parise juurde Troojamaale, kus noormees karjatas lambaid Ida mäe jalamil. Loomulikult oli kolme jumalanna teejuhiks Hermes, keda me ka Rubensi maalil Parise kõrval seismas näeme.

„Siin me oleme,” laususid kaunitarid. „Anna see õun sellele, kes on sinu meelest meist kolmest kõige ilusam!”

Parise valik langes Aphroditele, kes töötas noormehet maailma kõige ilusama naise armastust. Kõige ilusam naine oli Sparta kuninga **Menelaose** noor abikaasa HELENA. Ja nii purjetaski Paris Troojamaalt armastusjumalanna kaitsva tiiva all Kreeka väikeriiki Spartasse.

Nägusa nooruki käitumine Sparta kuninga Menelaose külalislahkes õukonnas ei vasta ei antiikaja ega ka tänapäeva käitumisnormidele. Vähe sellest, et Paris võrgutas ära ja meelitas endaga põgenema oma võõrustaja abikaasa, ta ärgitas Helenat kaasa võtma ka palju kulda ja vääriskive. Loomulikult soovisid Kreekamaa väikeriigid õigluse jalule seada, Helena Spartasse tagasi tuua ja aarded õigele peremehele üle anda. Siit saigi alguse Trooja sõda.

Orlando Bloom Parise rollis W. Peterseni filmis „Trooja sõda”

Trooja linna jäänused tänapäeva Türki territooriumil kaevas välja saksa arheoloog Heinrich Schliemann [šliiman] aastatel 1871-1894. Maailmakirjanduse kullafondi kuuluvad "Iliase" ja "Odüsseia" on väga kunstipärasesse eesti keelde tõlkinud August Annist.

Jacques Louis David. Parise ja Helena armusuhe. Louvre.

¹ **Ilias** – kreeka keeles „lugu Ilionist” (Ilion on Trooja linna teine nimi)

³ **raud** – rauda hakati Vahemeremaades kasutama 9.-8. saj. eKr; kes endale uut metalli ei hankinud, kaotas võitluses ja jäi teistest maha ka tootmises, sest rauast töö- ja sõjariistad olid pronksist riistadest tõhusamad

³ **Odüsseia** – kreeka keeles "Odysseuse lugu"; ülekantud. tähenduses: pikk ning vintsutav eksirännak

⁴ **Paris (ka Alexandros)** – Trooja kuninga Priamose ja Hekabe kaunis poeg, Hektori vend; vanemad hülgasid

vastsündinud Parise, sest oraakli sõnade kohaselt pidi laps tooma linnale õnnetust; Paris kasvas üles karjasena mägedes; hiljem pöördus ta Troojasse vanemate juurde tagasi ning põhjustaski Trooja hukkumise; Paris surmas Achilleuse, kuid suri ise kreeka sõjamehe Philoktetese mürgisest noolest

⁵**Helena** – ilusaim ja ihaldatavaim naine, Sparta kuninganna Leda ja Zeusi (*peajumal tuli Leda juurde luige kujul*) tütar, Klytaimestra ja Kaksikute (Disokuuride) õde; tema rohked kosilased, kelle hulka kuulus ka Odysseus, töötasid viimase nõuandel, et tunnustavad ja kaitsevad seda, kelle Helena neist valib; Helena abiellus Menelaosega, kellest seetõttu saigi Sparta valitseja; Menelaose vend Agamemnon nais Helena õe Klytaimestra

PEAMISTE KEEKA JUMALATE VASTED ROOMA MÜTOLOOGIAS

Zeus (*peajumal, taeva valitseja*) – **Jupiter**

Hera (*taevajumalanna, Zeusi õde ja abikaasa*) – **Juno**

Aphrodite (*armastusjumalanna*) – **Venus**

Apollon (*valguse- ja päikesejumal*) – **Apollo**

Ares (*sõjajumal*) – **Mars**

Artemis (*jahi- ja loodusejumalanna, Apolloni kaksikõde*) – **Diana**

Athena e. Pallas Athena (*pallas – neiu, neitsi; tarkusejumalanna, teaduste kaitsja*) – **Minerva**

Demeter (*maa viljakuse jumalanna*) – **Ceres**

Dionysos e. Bakchos (*veinijumal*) – **Bacchus**

Hades, hilisem Pluton (*allmaailma valitseja*) – **Pluto**

Hephaistos (*tule- ja sepakunstijumal*) – **Vulcanus**

Hermes (*jumalate käskjalg, rändajate jumal*) – **Mercurius**

Hestia (*perekonna ja kodukolde jumalanna*) – **Vesta**

Nike (*võidujumalanna*) – **Victoria**

Poseidon (*merejumal*) – **Neptunus**

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Vanakreeka kangelaseeposed on *Ilias* ja *Odüsseia*. Mida need sõnad tähendavad?
2. *Ilias* ja *Odüsseia* on kirja pandud (ka tõlgitud eesti keelde) heksameetrites. Mis on heksameeter?
3. Milline tänapäeva riigi territooriumil asus Troojamaa?
4. Millist keelt kõnelesid troojalased?
5. Kus paiknes tolle kauge aja kreeklaste uskumuse kohaselt jumalate eluase?
6. Kas kreeklaste jumalatel oli ka puudusi?
7. Millised on Zeusi, Hera, Aphrodite, Athena vasted vanarooma usundis?
8. Mida tead Homerosest?
9. Ehk on Trooja linn Homeroose fantaasia vili? Põhjenda!
10. Kust pärineb mõiste "tüliõun"?
11. Kes olid Ilusa Helena vanemad? Kes oli tema õde?
12. Kas Helena käitumises on midagi taunitavat?
13. Mida tead Parisest? Kas selle noormehe käitumises on midagi taunitavat?
14. Millisest metallist olid valmistatud ahvilaste ja troojalaste relvad?
15. Vanakreeka ja -rooma usundis oli palju jumalaid. Mitu jumalat on kristluses?
16. Kas muistsete eestlaste usk oli polüteistlik või monoteistlik (kr. k. *monos* – ainus; *theos* – jumal; *poly* – palju)?

II

ACHILLEUS VIHASTAB AGAMEMNONI PEALE

Brad Pitt Achilleuse rollis W. Peterseni filmis „Trooja sõda”

Kreeklaste vägesid asus juhtima Menelaose vend Agamemnon, „kuldse” Mükeene¹ valitseja, ahhaia (kreeka) vürstidest kõige võimsam. Kuid kreeklaste hulgas oli veel mitmeid uljaid sangareid: Peleuse ja Thetise poeg väledajalgne Achilles², kelle ainus haavatav koht oli kand (siit ka mõiste *Achilleuse kand* – ainus nõrk koht), nupukas ja kõneosav Ithaka saare valitseja Odysseus jt.

Pärast pikki ettevalmistusi kogunes Aulise sadamasse määratu armee, Homeroose andmeil umbes 100 000 meest. Kuid jumalanna Artemis tekitas merel tuulevaikuse, et takistada kreeklaste laevastikul väljasõitu Aulisest. Ennustaja kuulutas, et Agamemnonil tuleb jumalannale ohverdada oma tütar IPHIGENIA³. Lõpuks maabusid sõjamehed Trooja all 1186 laeval.

Iphigenia ohverdamine Aulisest. Pompei seinamaal. Arheoloogiamuuseum, Napoli.

Ka Troojas polnud sangareist puudu. Parise vanem vend HEKTOR oli jõult ja vapruselt võrdne Achilleusega. Uljalt sõdis ka kõrgest soost troojalane AINEIAS⁴, kes hiljem kandis põlevast Troojast välja oma vanurist isa ja jõudis lõpuks Itaaliasse. (Rooma kirjaniku Vergiliuse eepos kannabki nime *Aeneis*.)

Ahhailaste (kreeklaste) ja troojalaste sõda oli kestnud juba üle üheksa aasta, kui toimusid sündmused, millest jutustab "Ilias", mis koosneb kahekümne neljast laulust. Eepose esimene laul algab sõnadega:

Laula nüüd, oh jumalanna, Peleides Achilleuse vimmast
neetust, mis tuhat hukatust tõi ahhailaste soole,
hulgana kangelashingi siit heitis Hadese valda⁵,
kuid kehad jättis neil maha kiskjaile koertele saagiks
ning röövlindude roaks; nii Zeusi tahtel see sündis
sest ajast peale jo, kui vihavaenuga üksühest lahku
läksid hulkade juht Agamemnon ja hiilgav Achilleus!

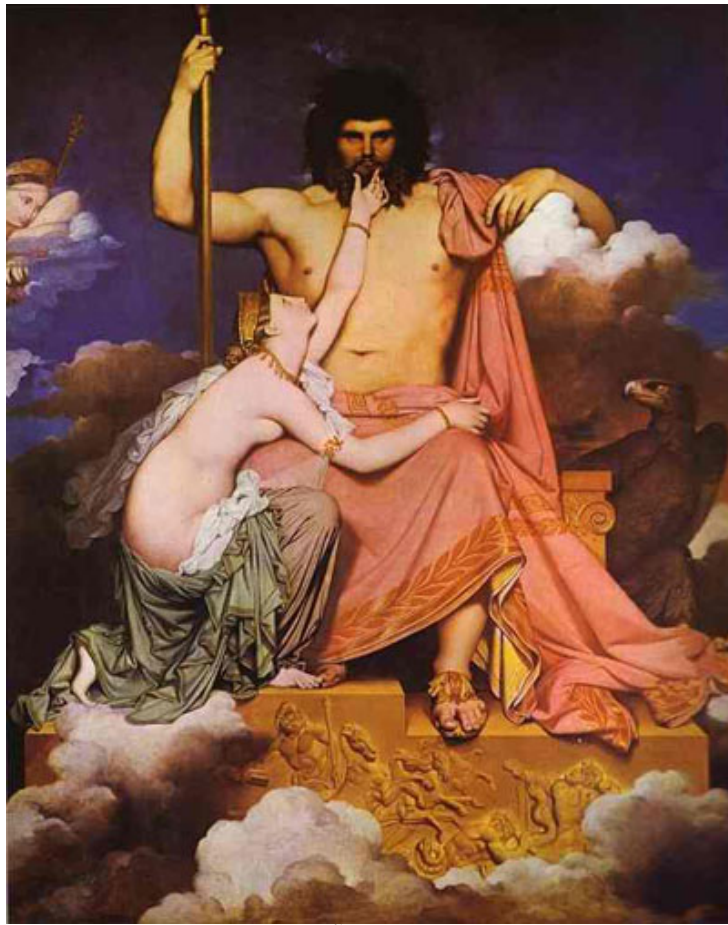
Achilleus sidumas Patroclosse haavatud käsivart. Vanakreeka vaasimaal. Antiigimuuseum, Berliin.

Mille pärast siis tülitseksid kreeklaste kaks kõige kuulsamat sangarit? Eks ikka daamide pärast. Kord vallutas Agamemnon Troojast lõuna pool paikneva linna ja võttis endale sõjasaagiks sealse Apolloni templi preestri imekauni tütre. Achilleus vallutas aga teise Troojamaa linna ja tõi sealt endale seltsiliseks mitte vähem ilusa piiga. Mõlemad sangarid olid sõjasaagiga ülimalt rahul. Ühel päeval ilmus aga kreeklaste laevade juurde vallutatud linna Apolloni templi preester oma tütart lunaraha eest tagasi nõudma. Agamemnon vastas talle nii:

Et sind taat, ma ei näeks siin kaarjate laevade juures
nüüd enam hetkegi! Ning ära siia sa hiljemgi ilmu,
või ei aita siis sind ka su sau ja Apolloni oksad!

Nende sõnadega solvas aga Agamemnon läbi vana preestri Apollonit ennast. Pole ka ime, et just see jumal nüüd kreeklastele hirmsa katku nuhtluseks kaela veeretask. Kreeklaste read jäid aina hõredamaks. Ennustaja teatas, et katk lõpeb siis, kui Agamemnon tüdruku isa juurde tagasi saadab. Agamemnon nõustus, kuid nõudis endale Achilleuse sõbratari. Kui neiu Achilleuse telgist väevõimuga ära viidi, keeldus kreeklaste vägevaim sangar Trooja vastu sõdimast. Ta läks mere äärde ja kutsus vetevoogudest välja oma ema, merenümf Thetise, kes lubas Zeusi enda ees poja hea käekäigu eest kosta. Armastav ema tõttaski Olümposele.

Leidis Välkudeheitja ta istuvat üksinda, eemal
mitmepäise Olümpose mäe muist kõrgemal tipul.
Põlvitas Thetis ta ees, kurakäega embas ta põlvi,
kuid hea käe üles tõstis, et sellega paitada lõuga ...

J. A. D. Ingres. Jupiter ja Thetis. Õli lõuendil. Aix-en-Provence'i muuseum.

Zeus kuuliski Thetise palvet. Troojalased eesotsas vapra Hektoriga tungisid peagi kreeklaste laevadeni ja hakkasid neid põletama. Nähes kaasmaalasi hädas, palus Achilleuse lähedane sõber PATROCLOS luba, et ta tema sõjarakmeis võiks teistele appi minna. Achilleus oli alguses vastu, kuid sõber käis peale. Lõpuks ta nõustus ja Patroclos sööstiski troojalasi tagasi tõrjuma, kuid langes peagi võitluses Trooja sangari Hektori käe läbi. Täis kurbust ja viha kalli sõbra kaotuse pärast, tõttas Achilleus nüüd viimaks ikkagi võitlusse, lõi vaenlased põgenema ja tappis viimaks ka Hektori. Seejärel sai Achilleus hakkama häbiväärse teoga: ta sidus Hektori keha jalakandu pidi oma sõjavankri taha ja kihutas temaga kreeklaste laagri poole. Linnamüürilt näevad seda ahastades pealt Hektori vanemad, isa Priamos ja ema Hekabe. Hektori truu abikaasa ANDROMACHE kuuleb oma kambris hädakisa, tormab müürile ja näeb oma meest läbi tolmu lohistatavat. Ta minestab, ent hakkab siis kaeblema enda ja oma poja kurva saatuse pärast:

Laskud alla sa nüüd jumal Hadese süngesse valda
maa sügavusse. Ja mind leseks jätadki siia sa lossi,
mis muret musta on täis. Ning väike ja väeti on poeg veel,
kelle kord sünnitand ilma me, õnnetud. Ei, sina Hektor,
nüüd enam kaitseda saa elus siin teda, ei tema sindki.
Kui sõjas selles, nii oieterohkes ahhailaste vastu
ellu ta jääb, teda ootamas on hädad ning mured ainult. [---]"
Nuttas rääkis ta nii. Ning kõik ühes ulgusid naised.

Franz Matsch. Achilleuse triumf (Achilleus teotamas Hektori laipa) Fresko. Achilleion Palace, Korfu saarel Kreekas.

Üksteist päeva sõitis Achilleus Hektori korjust kaariku taga lohistades oma sõbra Patroklose kääpa⁶ ümber. See julmus äratas pahameelt ka jumalais. Zeusi käsul läks Thetis poja juurde ja soovitas tal korjuse isale välja anda. Priamos tulebki Achilleuse juurde, langeb ta jalgade ette, suudleb ta käsi ja tuletab talle meelde tema oma vana isa. Sellest härdub Achilleus; nad nutavad koos. Achilleus võtab vastu toodud lunad ja käsib Hektori korjuse isa vankrile viia. Trooja linn võtab vastu oma kaitsja laiba nutu ja kaeblemisega. Siis põletatakse korjus ja tuhk maetakse kääpa alla. Eepos lõpeb sõnadega:

Kui aga valmis ka kääbas, nad laiali läksid. Ja varsti
siis tulid kokku nad jälle ja hiilgavad peied nüüd peeti
Zeus-isa lemmiku, kuulsa Priamose vürstlikus lossis.
Nii maha matsid auga nad Hektori, traavliterüütli.

¹**Mükeene** – pronksiaja linn, Egeuse kultuuri peamisi keskusi Peloponnesose poolsaarel; siinseid väljakaevamisi teostas 19. saj. teisel poolel, nagu Troojaski, H. Schliemann

²**Achilleus** – müütiline kreeka kangelane, sureliku Peleuse ja merenümf Thetise poeg; ema kastis Achilleuse allilma jõe Styxi vette, et muuta teda kaitstuks haavamise vastu, kuid kand, millest ema kinni hoidis, jäi kuivaks; Achilleus langes Trooja all haavatuna Parise noolest, mille Apollon oli suunanud just kanda

³**Iphigenia (Iphigeneia)** – Agamemnoni ja Klytaimestra tütar; isa meelitas tüdruku Aulisesse, kus ta ohverdati Artemisele; teise versiooni järgi vahetas Artemis Iphigenia otsustaval hetkel emahirvega ja toimetas ta Musta mere rannikule; abikaasa ei andestanud Agamemnonile tema julmust ja surmas mehe tema tagasipöördumisel Mükeenesse

⁴**Aineias** [ai'neias] – roomlaste **Aeneas** [ääneas]

⁵**Hadese vald** - surnute riik; **Hades** oli allmaailma sünge kuningas, Zeusi vend ja Persephone abikaasa; hiljem samastati teda Plutoniga

⁶**kääbas** – hauakünnas, kalmukünnas

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Mitmendal Trooja sõja aastal toimub eepose *Ilias* tegevus?
2. Eepose alguses kirjeldab Homeros Achilleuse raevu? Kelle peale ja miks ahhailaste sangar vihane oli?
3. Mis on *Achilleuse kand* ja kust see mõiste pärineb?
4. Agamemnoni abikaasa Klytaimestra hakkas oma meest Aulises juhtunu pärast vihkama? Mis Aulise sadamas juhtus?
5. Kas Agamemnon oli Trooja sõja kestel truud oma abikaasale?

6. Kreeka sõjameestel jäid lähedased väga kaugele koju. Kuidas sai Achilleus oma emaga pidevalt kohtuda?
7. Kes oli Patroklos? Kas võiks selle tegelase lihtsustamise eesmärgil Trooja sõja loos vahele jätta? Põhjenda.
8. Kõigi lemmik Achilleus sai hakkama nii häbiväärse teoga, et seda panid pahaks ka Olümpose jumalad. Mida kreeklaste heeros nii hullu tegi?
9. Millisest metallist olid valmistatud kreeklaste ja troojalaste sõjariistad?
10. Millise stseeniga lõpeb Homeros eepos *Ilias*?
11. Homeros ei kirjelda Trooja sõja lõppu. Mida ta eeldas?
12. Kas meie õpetajad saavad 6. – 9. kl. õpilaste puhul sama eeldada? Põhjenda.

III

LAOKOON SOOVITAB PUUHOBUST LINNA MITTE TUUA

Kuid Hektori surmaga ei lõpe veel Trooja sõda. Homeros eeldas, et lugeja on muude selle sõja episoodide ning tegelaste käekäiguga juba eelnevalt tuttav. Püüame meiegi meenutada, kuidas see pikk sõda lõppes. Peagi hukkus ka Achilleus. Paris märkas teda ühel päeval Trooja linnamüürit ja laskis vibuga tema suuna noole. Apollon, kes oli selles sõjas troojalaste poolel, suunas noole otse sangari kanda. Kuid varsti tabas sama saatus ka Parist ennast. Tema pihta lasi mürgise noole üks kreeka sõjamees, kes oli pärinud Heraklese nooled ja vibu.

Pärast kümme aastat kestnud piiramist ja vahelduva eduga peetud lahinguid vallutati Trooja kavalusega ja purustati. Kavalus seisnes selles, et **Odysseus** (Athena õhutusel) laskis ehitada suure puuhobuse, millesse peitis vapramad sõjamehed; ülejäänud sõdalased saatis ta merele. Jäi mulje, nagu loobunuks kreeklased Ilioni vallutamisest.

Trooja hobune W. Peterseni filmis „Trooja sõda”.

Märganud ühel hommikul kreeklasi koju purjetamas ja linna väravate ees puust hiigelhobust, pidasid troojalased seda jumalate kingiks ja sõda lõppenuks. Apolloni templi preester LAOKOON hoiatas troojalasi puuhobust linna toomast ja viskas selle pihta oma oda. Seepeale põimused ümber Laokooni ja tema mõlema poja kaks suurt madu ning surmasid nad. *(Nii karistas Poseidon oma vennapoega Apollonit ja tema preestrit, sest neil päeval oli merejumal kreeklaste poolel.)* Troojalased pidasid seda Apolloni jumalikuks märgiks, ei uskunud Laokooni hoiatust,

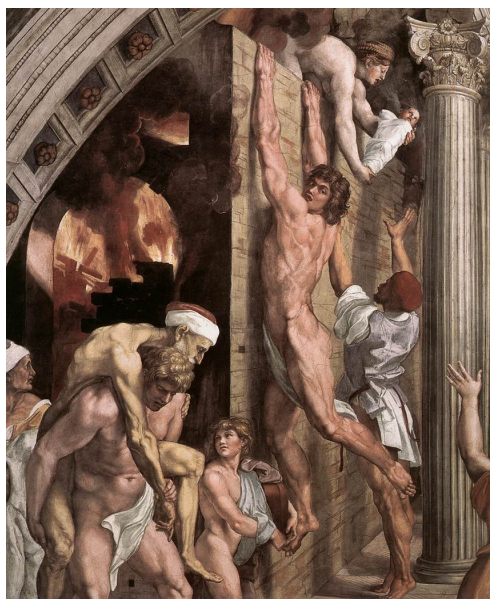
avasid linnaväraavad ja tõid hukatusliku puuhobuse linna. Järgneval ööl tulid kreeka sõdurid Odysseuse juhtimisel hobuse seest välja ja avasid linna väraavad. Selleks ajaks olid ka laevad ülejäänud ahhailastega Ilioni all tagasi. Trooja tehti maatasa. Mõiste *Trooja hobune* on ülekantud tähenduses *kaval diplomaatiline trikk*, millel on saatuslikud tagajärjed.

Kreeka skulptorid Agesandros, Athenodoros ja Polydoros (1. saj. eKr). Laokooni grupp. Marmor. Vatikani muuseum.

Kui Trooja oli langenud, võttis Menelaos, kes ei suutnud Helena ilule vastu panna, ta karistamata tagasi ja viis ta laevale. Kuid torm suunas nad hoopis Egiptusse. Alles seitsme aasta pärast pääsesid nad Spartasse tagasi.

Väga halvasti läks Menelaose vennal Agamemnonil. Need kaks venda olid abielus kahe õega: Agamemnoni naine Klytaimestra oli ilusa Helena kaksikõde. (*Mõlema naise ema oli kurikuulus Leda, kes oli luigeks moondunud Zeusist ilmale toonud kaksikud pojad.*) Klytaimestra ei suutnud mehele andestada tütre Iphigineia ohverdamist Aulises. Naine tappis Agamemnoni, kui mees koju jõudes vannis kümbluses.

G. Romano Raffaeli eskiisi järgi. Borgo Nuovo tulekahju (Aeneas põgenemas Troojast). Fresko. Vatikani loss.

Trooja kangelane AINEIAS¹ (roomlaste **Aeneas** [ääneas]) pääses põlevast Troojast tänu Aphroditele, kes oli sangari lihane ema. Kui Trooja kreeklaste kätte langes, juhatas jumalanna pojale ohutu paiga, mille kaudu põlevast linnast põgeneda. Aineias võttis alaealise poja käekõrvale, vanurist isa turjale ja lahkus Troojast (tema abikaasa jäi öises sõjamõllus kadunuks). Kogunud enda ümber salkkonna ustavaid troojalasi, purjetas Aineias uut kodumaad (Itaaliat) otsima. Tema edasist käekäiku käsitleb vanarooma kirjaniku Vergiliuse eepos „Aeneas”.

Odysseuse sõtta minnes ennustas oraakel², et ta jõuab koju kahekümne aasta pärast ja nii juhtuski. Pärast Trooja alistamist algasid koju suunduva Odysseuse kümme aastat kestnud eksirännakud. Just sellest kõneleb meile Homerosel teine eepos *Odüsseia*, mis nagu *Iiaski* koosneb kahekümne neljast laulust. Eepos algab nii:

Jutusta mulle, oh Muusa, sest sangarist, vaevades vaprast,
kaua kes eksles teel, püha Troojat laastamast tulles.
Sai näha paljude linnu ta, tunda ka kõiksugu kombeid,
paljugi neil mereteil tal kannatas vaim, nähes vaeva,
et ise ellu ta jääks ning saaks koju kaaslased kallid.

Eepose esimeses laulus kogunevad jumalad koosolekule Olümposel, et paika panna Odysseuse saatus, keda juba seitse aastat hoidis kinni nūmf KALYPSO³, töötades talle surematust. Zeus saadab Hermese Kalypso juurde teatega, et koju igatsev Odysseus tuleb vabastada. Sangar valmistab parve ja asub koduteele. Poseidon saadab tormi ja mees langeb merre. Jõudnud kuivale maale, heidab sangar jõekese suudmes magama. Sealt leiab tema faiaakide maa kuninga Alkinoose nooruke tütar NAUSIKAA, kes juhatab sümpaatse merehädalase oma isa lossi. Alguses varjab Odysseus oma nime, kuid peolauas, kuulnud laulu puuhobusest ja Trooja vallutamisest, ei pea ta vastu ja puhkeb nutma. Alkinoos näeb külalise pisaraid ja pärib, kes ta on. Odysseus ütleb oma nime ja alustab oma eksirännakute kirjeldamist.

William McGregor Paxton. Nausikaa avastab mererannas Odysseuse. Erakogu. Baltimore (USA)

¹**Aineias** [ai'neias] – roomlaste **Aeneas** [ääneas], Homerosel Trooja sangar, Vergiliusel eepose „Aeneis” peategelane; karjus Anchisese ja Aphrodite poeg; jumalanna armus imekaunisse karjuspõissi sedavõrd, et sünnitas temalt poja; kaunitari lahkumise järel Olümposele kasvatas isa poega üksi; Aphrodite aitas pojalt põgeneda põlevast Troojast; ta suundus isa, poja ja poja ammega Itaaliasse (tema naine läks põlevast Troojast põgenemisel kaduma); roomlased pidasid teda oma legendaarseks esiisaks, täpsemalt tema poja Juliuse järgi nime saanud Juliuste suguvõsa esivanemaks; Julius Caesar ja tema kasupoeg Octavianus (hilisem keiser Augustus) kasutasid seda põlvnemislugu oma võimuideoloogia huvides

²**oraakel** – 1) ennustuskoht, enamasti pühamu, kus ennustusjumal Apollonilt paluti vastust mingile küsimusele 2) ennustuskohast sibüllilt saadud vastus 3) *siin*: ennustaja, ettekuulutaja; kreeklaste kõige kuulsam oraaklikoht oli Delfi; naisennustaja (nõid), kes oraaklikohas ekstaasi seisundis ennustas oli SIBÜLL; tema segaseid ennustusi seletas lahti vastav tarkade nõukogu

³**Kalypso** – kreeka mütoloogias nümf, Atlase tütar, kes elas muinasjutulisel Ogygia saarel; ta pidas kinni Odysseust seitse aastat; Zeusi käsul pidi ta koju igatseva Odysseuse vabastama; ta aitas Odysseusel ka parve ehitada

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Achilleuse ema tegi kõik selleks, et tema poega ei saaks haavata. Kuidas kreeklaste võimsaim sangar hukkus? Kes oli tema surmaja?
2. Kuidas hukkus troojalane, kes surmas Achilleuse?
3. Kes oli Laokoon ja mis temaga juhtus?
4. Kuidas karistas Menelaos ilusat Helenat ebatruuduse eest?
5. Miks vihkas Agamemnoni abikaasa Klytaimestra oma meest?
6. Kuidas suri Agamemnon?
7. Mis sai Trooja sangarist Aineiasest?
8. Ajaloolased väidavad, et Vene sõjaväebaaside rajamine EV-i territooriumile 1939. a. oli meie Trooja hobune. Mida see tähendab?
9. Kui kaua oli kodust ära Odysseus?
10. Kes või mis on oraakel?
11. Milline Olümpose jumal tegeles ennustamisega?
12. Millises linnas paiknes kreeklaste kuulsaim oraaklikoht? Kuidas seostad selle linna nime arvutimaailmaga?

IV ODYSSEUSE EKSIRÄNNAKUD

Sean Bean Odysseuse rollis W. Peterseni filmis „Trooja sõda”.

Odysseus alustab oma eksirännakute kirjeldamist nii:

Ilioni müüride alt ajas Kikoni rannale¹ tuul mind;
Ismaros-linna ma rüüstasin seal ja tas raiusin rahvast.
Kui sealt röövind me naisi ja hulgana kõiksugu rikkust,
jaotlus algas meil, et saaks iga mees osa võrdse.

Nüüd jutustab Odysseus, kuidas peajumal Zeus tema laevadele karistuseks Kikoni rannas toimunu eest suure ulguva tormi merel üles puhus ja kuidas nad lõpuks lootosesööjate ehk

LOTOFAAGIDE MAALE² jõudsid. Selle rahva maitsev lilletoit tekitas unustuse. Odysseus pidi oma luurele läkitatud kolm kaaslast jõuga laevale tagasi tooma, sest nad olid maitanud lootoserooga ega tahtnud sellelt maalt enam lahkuda.

Peagi sattus sangar oma kaaslastega tundmatule saarele, kus kõik viitas sellele, et sealsed koopasukad on Poseidoni pojad: hiiglased-kükloobid³. Odysseus võttis kaasa kaksteist kõige julgemat reisikaaslast ja nad peitsid end ühte koopasse ära. Öhtu saabudes tuligi koopa elanik oma lamba- ja kitsekarjaga koju. Selleks osutus kõige kurjem kükloopidest, hiiglane POLYPHEMOS üheainsa silmaga keset laupa. Kui kükloop oli lambad ja kitsed ära lüpsnud, sulges ta koopasuu suure rahnuga ja tegi üles lõkke. Alles nüüd märkas ta oma elupaigas võõraid. Koletis tahtis teada, mis meestega tegu ja kust nad tulevad.

Pellegrino Tibaldi. Odysseus ja kükloop Polyphemos. Fresko. Palazzo Poggi, Bologna(Itaalia).

Odysseus ei varjanud oma päritolu ning meenutas kükloobile, et Zeus soosib neid, kes külalislahkust üles näitavad. Kükloobile oli aga Zeusi peale vilistada. Selle tõestuseks haaras ta kaks meest kämblasse, lõi need vastu põrandat surnuks, siis lõikas tükkideks ja sõi ära. Hommikul kordus sama veel kahe Odysseuse kaaslasega. Siis läks kükloop oma lambaid ja kitsi karjatama ja lükkas koopasuu kaljurahnuga kinni. Järgmisel öhtul jootis Odysseus koletise purju ja kui see juba magas, torkas talle põleva oliivipuust ora ainsasse silma. Kuidas aga pääseda Polyphemose koopast? Hommikul istus nüüd juba pime kükloop koopa ukse ette, et kompamise teel kahmata kinni meestest, kes karjaga koos koopast välja hiilivad. Odysseus ise jutustab oma pääsemisest nii:

Oinast kolm panin kokku ja meest pidi keskmine kandma,
ent seda keskmist varjasid kaks teist kummaltki küljelt.
Nii iga kaaslast viisid siis oinast kolm. Aga mind kes?
Karjas tal seal oli jää, muist kõigist kangem ja suurem;
sellel ma haarasin seljast ja end kõhu alla tal käänsin,
mässisin seal oma sõrmed ta uhkesse villa ja jätsin
pinguli kätega kõlkuma end, süda sees aga kindel.

Nii pääses Odysseus koos kaaslastega surmaohust. Üheksa päeva ja ööd sõitsid nad merd pidi kodu poole. Kümnenandal päeval paistsid juba Ithaka saare rohelised väljad. Nüüd aga meenus meestele, et teekonna alguses tegid nad peatuse Aiolose saare valitseja pool, kus Odysseus sai kingiks mingi suure nahast koti. Küllap oli seal kulda või muusugust vara. Eks nemadki soovisid

kodustele midagi kinkiks kaasa viia. Mehed ootasid ära, mil Odysseus magama jäi ja päästsid kotti lahti. Oi õnnetust! Aiolos oli Odysseusele andnud nahkpauna suletud vastassuunalised tuuled, et kergendada tal kojujõudmist. Mis nüüd sündis, kuuleme sangari enda suust:

Tehtigi lahti siis paun. Ja välja sest tormasid tuuled
kõik! Maru hirmus haaras mu itkevad sõbrad ja taas meid
suurmerel kaugele viis kodurandadelt. Kui uni läks mult,
kahtpidi kaalus uljas mu meel siis süngena: kas jo
siin kohe heita end laevast ja hukkuda tormavais laineis
või kõik vaikides kanda ja jääda nii veel eluilma.

Eepose kümnendas laulus kirjeldab Odysseus oma laevastiku hukku laistrügoonide-inimsööjate saare rannavetes ja tema ainukese pääsenud laeva randumist noid **Kirkele**⁴ kuuluva Aiaie saarele. Kirke moondas Odysseuse kaaslased sigadeks ja jäi sangarit oma lossi ootama. Odysseuse palvel saavad tema kaaslased taas inimesteks, kuid Kirke võludele ei suuda temagi vastu panna. Päevadest saavad nädalad, nädalatest kuud ja kuudest aasta.

*J. W. Waterhouse. Kirke ulatamas nõiajooki Odysseusele. Oldham Art Gallery, Oxford
(Üks Odysseuse kaaslane lebab juba Kirke jalge ees.)*

Kui järgminegi aasta oli juba poole peale jõudnud, palus Odysseus Kirket enda ja meeskonna vabaks lasta. Enne lahkumist jagab Kirke oma sõbrale hüva nõu:

Nüüd sireenide juurde sa esmalt jõuad; need lauldes
hurmavad uimasse kõik, kes nendele on ligi sattund.
Ka kes teadmatult juhtub ehk kuulama hääli neid kauneid,
ei tule iialgi see kodukoldele taas; tema vastu
iial ei hõisates jookse ta lapsed, ka ei abikaasa,
sest teda võrgutand on oma kaikuval häälel sireenid.
Haljal aasal nad istuvad. Kuid neil ümber on suured
hunnikud koltunud luid ning korjuseid kortsunud-nahkseid.
Ruttu siis möödu sa neist! Sule enne jo kaaslaste kõrvad

täis vaha pehmet sa ning meest lõhnavat, et seda laulu
keegi neist kuulda ei võiks. Ise ainult kuula, kui soovid!
Kuid juba enne las sõbrad sul köidavad käed-jalad kinni
Nii seal nautida võid sulahäälset sireenide laulu.

Odysseus kuulamas sireenide laulu. Punasefiguuriline vaasimaal. Briti Muuseum, London.

Odysseus järgis Kirke hüva nõu, tänu millele sai erandkorras osaliseks nende linu keha ja naise peaga olendite meelikõitvast muusikast. Kirke õpetuse abil möödub ta ka ohtlikust merekitsusest, mida valvasid kaks kõike alla neelavat koletist Skylla ja Charibdis. Ometi kaotas Odysseus selles merekitsuses kuus meeskonnaliiget.

Taas on Odysseusel lootus peagi Ithaka saarele jõudu, kui Thrinakia saarel saavad tema reiskaaslased hakkama saatusliku patutööga: nad tapavad siin veiseid, mis kuulusid Kirke isale, päikesejumal Heliosele. See tõi kaasa hirmsa õnnetuse tervele meeskonnale, kes peagi saatuslikult saarelt eemale purjetas.

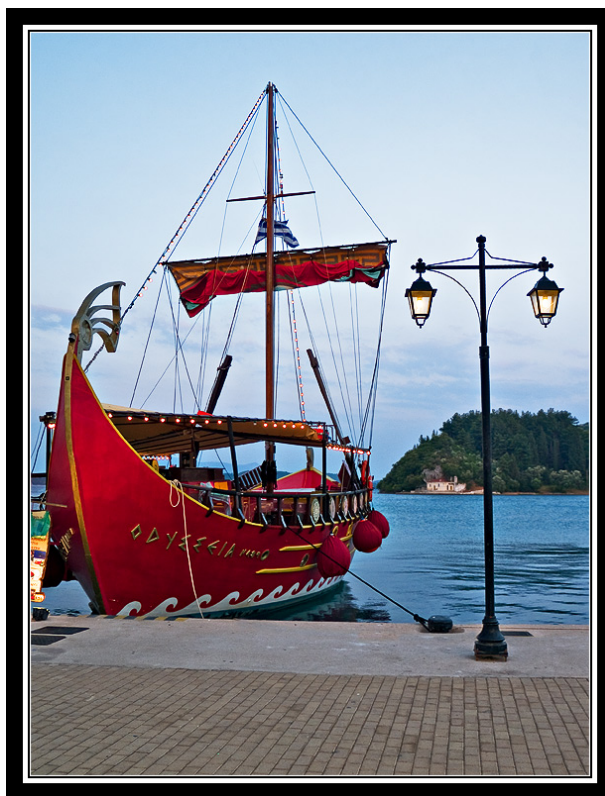
Raevunult raksatas Zeus-isa kõu ning välk tabas laeva.
Keerlema laineil see lõi, kohe haaratud taevasesst leegist.
Tõusis väävline suits. Ning vette jo paiskusid sõbrad. [---]
Haarasin kõie ja ühte sel kõitsin kiilu ja masti,
istusin neile ja nii maru hukutav mind ajas laineil. [---]
Üheksa päeva ma triivisin nii. Tõid kümnendal ööl siis
randa mind taevased väed Ogygia saarel. Kalypso
seal asub, kaunike nümf kenalokine, hirmutav-võimas.

Seitse aastat kooselu Kalypsoga möödusid kreeklaste sangaril kui unes ning ka meie, armsad lugejad, jõuame eepose "Odüsseia" algusesse - sinna, kus faiaakide maa kuninga Alkinoose nooruke tütar Nausikaa sangari rannaliival leiab ja oma isa lossi viib.

Jõudnud oma reiskirjeldustega lõpuni, võidab Odysseus oma võõrustaja suure sümpaatia ja peagi purjetab ta oma kodusaare Ithaka suunas.

Odysseuse ilus ja truu abikaasa PENELOPE ootas meest koju kõik need kakskümmend aastat. Naine tõrjus kosilasi ettekäändega, et tahab enne uuesti abiellumist oma äia surilina valmis kududa. Öösel harutas ta päeval kootu üles, kuni teenijatüdrukud ta reetsid. Lõpuks teatas Penelope, et nõustub abielluma sellega, kes jaksab Odysseuse vibu pingule tõmmata. Seda suutis ainult tundmatu kerjusena koju saabunud Odysseus ise. Esimene olend, kes kerjuses Odysseuse ära tundis oli vanadusest pimedaks jäänud koer, kes kiunudes ja saba liputades peremehe käsi lakkuma hakkas. Oma poja Telemachose abiga tappis Odysseus Penelope kosilased. Penelope on saanud truu ja targa abielunaise võrdkujuks. Odysseuse pikast koduteest on aga tuletatud mõiste *odüsseia* – pikk ja vintsutav eksirännak.

Homerose "Iliase" ja "Odüsseia" põhjal; eeposed tõlkis August Annist

Odyseuse laeva imitatsioon Ithaka saare ühes kuurordis

¹**Kikoni rand** – kreeka mütoloogias Traakias paiknev maa, mida asustasid kikonid; koju naasev Odysseus peatus kõigepealt kikonite juures ja rüüstas nende linna Ismarost

²**Lotofaagid** – *sõnasõnalt*: lootoseõgijad; kreeka mütoloogias rahvas, kelle maitsev lilletoit tekitas unustust; arvatavasti on see maa tänapäeva Liibüa; kõik viitab sellele, et narkootilise toimega taimi tunti juba pronksiajal

³**kükloobid** – *sõnasõnalt*: ümarsilmsed; Uranose ja Gaia pojad, tahumatud, üheainsa keset laupa asetseva silmaga hiiglased, Hephaistose (Vulcanuse) sepaellid; Homeros on neist teinud Poseidoni algelise eluviisiga jõhkrad pojad

⁴**Kirke** – kreeka mütoloogias päikesejumala Heliose tütar, kes elas Aiaie saarel ja kes tundis nõidumiskunsti; ta moondas Odysseuse kaaslased sigadeks, kuid Odysseuse nõudel vabastas nad nõidusest; tal oli Odysseusega poeg Telegonos

MÕTLE VÕI UURI JÄRELE!

1. Milline karistus ootaks Odysseust, kui Kikoni rannas toimunu oleks aset leidnud tänapäeva Eestis?
2. Lotofaagide maal sõid Odysseuse kaaslased lilletoitu, mis tekitas unustust? Kuidas seesugust lilletoitu meie päevil nimetatakse?
3. Mitu kaaslast kaotas Odysseus kükloop Polyphemose koopas? Kuidas need kaaslased hukkusid?
4. Kuidas õnnestus Odysseusel Polyphemose koopast väljuda?
5. Mis juhtus Odysseuse laeval siis, kui kodusaare rohelised väljad juba paistma hakkasid?
6. Mida tegi nõid Kirke Odysseuse reisikaaslastega, et sangarit hõlpsamini võrgutada?
7. Kas Kirke ja Odysseus läksid lahku vaenlastena? Põhjenda.
8. Sireenide imelist muusikat kuulnud inimese saatuseks oli surm. Kuidas õnnestus Odysseusel ellu jääda?
8. Miks ei jõudnud Odysseus ja tema kaaslased teisel korral koduranda?
9. Millist kavalust kasutas Penelope, et mitte uuesti abielluda?
10. Kes tundis esimesena ära lõpuks koju saabunud Odysseuse?
11. Penelope oli kõik need aastad truu oma abikaasale. Aga Odysseus?
12. Täiskasvanute suust võib kuulda: „Minu puhkusest (või viimasest reisist) kujunes ehtne odüsseia.” Mida see tähendab?